

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ THE METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE RECONSTRUCTION OF THE DEOCCUPIED TERRITORIES

Статтю присвячено питанням відновлення територій, які були пошкоджені під час збройних конфліктів. Особливо проаналізована соціально-економічна ситуація, що склалася на тимчасово окупованих територіях. Висвітлено основні методичні принципи, за якими необхідно проводити відновлення деокупованих територій. Розглянуто економічні аспекти побудови програми відновлення постконфліктних і деокупованих територій. Проаналізовано методи, які можуть бути використані в програмі відновлення даних територій.

Ключові слова: деокупована територія, постконфліктна територія, програма відновлення, політико-економічна структура країни, репатріант, деконтамінація

Статья посвящена вопросам восстановления территорий, которые были повреждены во время военных конфликтов. Отдельно проанализирована социально-экономическая ситуация, которая сложилась на временно оккупированных территориях. Освещены основные методические принципы, согласно которым необходимо проводить восстановление деокупированных территорий. Рассмотрены экономические

аспекты построения программы восстановления постконфликтных и деокупированных территорий. Проанализированы методы, которые могут быть использованы в программе реабилитации данных территорий.

Ключевые слова: деокупированная территория, постконфликтная территория, программа восстановления, политико-экономическая структура страны, репатриант, деконтаминация.

The article is dedicated to the problem of recovery of the territories that were damaged during the military conflicts. Social-economic situation that formed in the temporary occupied territories were analyzed separately. The basic methodological principles, which could be the ground for the deoccupied territories recovery, are highlighted. The economic aspects of post-conflict and deoccupied territories rehabilitation programme building are examined in the article. Methods that could be used in the programme of rehabilitation of these territories are analyzed.

Key words: deoccupied territory, post-conflict territory, programme of rehabilitation, political and economic structure, repatriates, decontamination.

УДК 332:330.3

Балуєва О.В.

д.е.н., доцент,
проректор із наукової роботи
Донецький державний університет
управління

Келембет О.С.

викладач кафедри фінансів, обліку
і аудиту та банківської справи
Донецький державний університет
управління

Постановка проблеми. У сучасному світі існує низка регіонів, які охоплені різноманітними конфліктами, у тому числі військовими. Ці конфлікти призводять до людських жертв і водночас супроводжуються руйнуванням навколишнього середовища, систем життєзабезпечення та інфраструктури, економіки і соціальних об'єктів. Даний вид збитків здебільшого можна компенсувати, але це потребує концентрації матеріальних, енергетичних, фінансових і трудових ресурсів.

Навіть за активної та широкомасштабної підтримки світової спільноти відновлення постраждалих територій та їх реінтеграція в політичне, економічне та культурне життя належить передусім до зони відповідальності держави, під міжнародно визнаним суверенітетом якої знаходяться ці території. Держава зобов'язана не тільки повністю відновити постконфліктний ареал, але й створити рівні умови для життєдіяльності всіх залучених у конфлікт спільнот незалежно від причини виникнення конфлікту.

Завдання з відновлення територій необхідно вирішувати й Україні. На теперішній час складно визначити час, коли країна зможе приступити до практичної реалізації реабілітаційних робіт. Треба

зауважити, що кожна держава повинна завчасно, ще до досягнення політичних домовленостей з урегулювання територіального конфлікту, готуватися до постконфліктного відновлення. Необхідно зазначити, що завчасне планування реабілітаційних робіт є не тільки невід'ємним правом держави, але й її прямим обов'язком.

За оцінками міжнародних експертів, які займаються подібними конфліктами, якщо протягом п'яти років не почнеться процес реінтеграції, то даний процес є неможливим. Виходячи з того, що практично два роки з цих п'яти вже пройшло, можна зробити висновок, що керівництво країни не має права зволікати, дуже важливо починати процес реінтеграції вже зараз [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність відновлення постконфліктних і деокупованих територій, реінтеграція їх економіки та інфраструктури, а також інші соціально-економічні проблеми, які пов'язані з конфліктом на цих територіях, є предметом постійних наукових дискусій. Серед наукових досліджень даного напрямку необхідно відмітити праці Г. Гусейнова, Н. Музаффарлі, Е. Ісмаїлова, О. Колтуновича, Р. Бортника та ін. [2–6]. Зазначені науковці розглядають моделі

реінтеграції деокупованих територій, соціально-економічні наслідки, з якими зіткнулася держава в результаті конфлікту на сході країни, та шляхи їх подолання, проблеми внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Проте низка питань стосовно реінтеграції деокупованих і постконфліктних територій залишаються невирішеними, а це потребує проведення подальших досліджень даної тематики.

Постановка завдання. Метою даної статті є розгляд методичних принципів та економічних аспектів планування відновлення деокупованих та постконфліктних територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реальність, яка сьогодні склалася на Донбасі, без сумніву, відобразилася на всіх сферах життя регіону. Наслідками військового конфлікту, який ще триває, стали деурбанізація Донбасу, втрата населення, потужна економічна дестабілізація, системне руйнування житлового фонду та інфраструктури, втрата робочих місць, зниження доходів населення, загострення криміногенної ситуації та гуманітарна катастрофа. Тривалі бойові дії призвели до значних людських жертв, спустошили міста та села, стали причинами масових хвиль територіального переміщення населення, як внутрішнього, так і за кордони країни. Кількість внутрішньо переміщених осіб зростала практично рівномірно, крім стрибків у період ускладнення воєнних дій (грудень 2014 р. – лютий 2015 р.), коли кількість ВПО зросла на 493 902 особи. Середньомісячна кількість осіб, переміщених із зони проведення антитерористичної операції, становить 10 000 [7].

У Донецькій та Луганській областях 24 міста обласного значення опинилися на непідконтрольній території, а 36 населених пунктів – у безпосередній близькості від лінії розмежування або знаходяться в «сірій» зоні; на непідконтрольних територіях Донбасу залишились 3,3 млн. осіб.

За оцінками ООН, загальна кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 1,4 млн., притулок на території інших країн отримали 388,8 тис. осіб, ще 732 тис. українців шукають інші форми законного перебування на території інших держав [7].

Ситуація, яка склалась на Донбасі, катастрофічна не тільки з економічної точки зору. негайного вирішення потребує низка соціальних питань для недопущення гуманітарної катастрофи.

Розробка комплексного плану відновлення і розвитку постконфліктних територій, складові частини якого взаємопов'язані як у просторі, так і в функціональному відношенні, є дуже складним дослідницьким завданням.

Програма реабілітації та відновлення деокупованих та постконфліктних територій – це комплекс оптимальних заходів, направлених на послідовне відновлення та подальший розвиток економічного, соціального, культурного життя постраждалих від

конфліктів територій, відбудова їхньої інфраструктури та всебічна реінтеграція в соціально-економічну площину держави.

Розробка реабілітаційної програми припускає наявність реалістичної оцінки економічних можливостей держави. Мова йде про визначення обсягу ресурсів, які держава може мобілізувати і направити на відновлення і розвиток постраждалих територій. Маються на увазі не тільки власні ресурси, а й міжнародна допомога, яку потенційно можливо залучити. Саме фінансово-ресурсними можливостями визначаються часові параметри програми реабілітації. Цими можливостями визначається також і те, на який якісний рівень відновлення і реконструкції може бути орієнтована дана програма.

Так, Н. Музаффарлі та Е. Ісмаїлов стверджують, що державна програма відновлення деокупованих і постконфліктних територій має здійснюватися на основі таких принципів.

Урахування міжнародного досвіду. Із необхідністю відновлення територій, економіка й інфраструктура яких виявились зруйнованими в результаті військових конфліктів, зіткнулося багато держав, а саме Грузія, Азербайджан, балканські країни та ін. Використання міжнародного досвіду у сфері відновлення і розвитку зруйнованих територій – неодмінна умова постконфліктного програмування, у тому числі і в Україні.

Разом із тим нормалізація життєдіяльності на відновлюваних територіях України має свої складнощі, відрізняється від багатьох аналогічних проблем у вищезазначених країнах, оскільки виходить далеко за межі вирішення лише матеріально-технічних і фінансових завдань. Потрібно буде реінтегрувати окуповані нині території та їх населення в політичне, економічне і культурне життя України, що пов'язано з низкою проблем [3].

Розумна мінімізація витрат. Здійснення повномасштабної реабілітації постраждалих від військового конфлікту територій вимагає, як зазначалось раніше, великих ресурсів. У порівняно невеликих державах обсяг необхідних для цього фінансових ресурсів може бути цілком зіставлений із масштабами економіки країни в цілому, тому мінімізація витрат є атрибутивним принципом державного постконфліктного програмування, до того ж неприпустимо, щоб економія на ресурсах перетворилась у наріжний принцип і домінувала над цільовими настановами територіальної реабілітації. Мінімізація витрат, яка призводить до погіршення якості робіт і тим самим створює загрозу для безпеки населення, принципово неприйнятна [3].

Єдність двох підходів: поновлення старого і створення нового. Будь-яке відновлення повинно поєднувати нове будівництво з реставрацією раніше побудованих об'єктів. Кількісне співвідношення цих двох форм реабілітації визначається низкою факторів: реальним станом інфраструктур-

них, виробничих і соціально-культурних об'єктів на постконфліктній території, цільовими настановами (стандартами) відновлення, ресурсними можливостями країни, тривалістю часу від зруйнування до початку реабілітаційних робіт. Навіть коли існує можливість реставрації старих об'єктів, нове будівництво з використанням прогресивних сучасних технологій нерідко більш ефективно. Це стосується не тільки інформаційно-комунікаційних систем, відновлювати які на базі старих технологій є недоцільним, але й традиційних елементів інфраструктури, наприклад доріг [3].

Гнучкість територіального планування.

Даний принцип слід розглядати як окремих випадок застосування попереднього принципу, проте він має самостійне значення. З одного боку, існують вагомі аргументи щодо відновлення доконфліктної мережі поселень. При цьому, по-перше, відпадає необхідність у додатковому містобудівному і ландшафтному плануванні; по-друге, забезпечується законне право кожного переселенця на повернення у власний будинок або у свій населений пункт. Право приватної власності переселенців на нерухомість належить до числа консервативних факторів системи розселення. З іншого боку, формування нової структури розселення надає додаткові можливості для реінтеграції постконфліктних і деокупованих територій у політико-економічну структуру країни, хоча за некоректності виконання може супроводжуватися обмеженням прав власності репатріантів і, крім того, потребує проведення великої попередньої роботи. Саме тому поєднання цих двох принципів убачається більш ефективним.

Формування нової системи розселення необхідно аналізувати в ширшому контексті, ніж відновлення постконфліктного ареалу [3].

Поетапність. Постконфліктне відновлення територій належить до великомасштабних проєктів, ефективна реалізація яких потребує обов'язкового розділення реабілітаційних робіт на чіткі стадії. Слід дотримуватись таких етапів, які є типовими для більшості постконфліктних територій незалежно від їх приналежності до країни.

Початковий (підготовчий) етап включає в себе розробку державної програми реконструкції і розвитку постконфліктних територій. На цій стадії проводиться комплекс аналітичних досліджень із планування та проєктування інфраструктурних, виробничих і соціально-культурних об'єктів, розробляються рекомендації зі стимулювання місцевих і закордонних інвесторів для їх залучення в реабілітаційні роботи, особливо у відновлення економіки. У даному аспекті необхідним є проведення консультацій з міжнародними фінансовими інститутами та іншими потенційними донорами з метою залучення додаткових ресурсів. У країнах, де території, які потребують відновлення, становлять значну частку

загальної площі, необхідне створення спеціального органа (міністерства або агентства), відповідального за реабілітацію та реінтеграцію територій, як це було зроблено в Україні.

На другому («передбазовому») етапі проводиться безпосереднє (очне) дослідження постконфліктних територій, після чого державна програма корегується та затверджується. На цьому етапі починається створення прикордонної безпеки, застосовуються початкові засоби для забезпечення безпеки населення, проводиться деконтамінація пріоритетних територій. Важливе завдання даного етапу – відновлення повноважень органів місцевої адміністрації.

Третій етап є базовим і припускає відтворення систем життєзабезпечення на основній частині території. До числа завдань даного етапу належать: водо- та енергозабезпечення, телекомунікації та зв'язок, початок широкомасштабних робіт із відновлення житлового фонду, невідкладного соціального забезпечення, транспортних комунікацій та інших інфраструктурних об'єктів.

На четвертому (репатріаційному) етапі відбувається повернення вимушених переселенців у місця їх постійного проживання. Масова репатріація повинна супроводжуватися створенням нових робочих місць і особливо сприятливих умов для приватного підприємництва. Це неодмінна умова поступового перетворення відновлюваної території в регіональний суб'єкт самоорганізації і самостійного економічного розвитку.

П'ятий етап, який можна назвати адаптаційним, характеризується остаточним закріпленням репатріантів у місцях їх постійного проживання. Формуються дієздатні спільноти і виробничі сили. На передній план виступають завдання, пов'язані з відновленням соціально-культурних і спортивних об'єктів. Інтенсифікується процес формування органів місцевого самоврядування [3].

Перманентне вдосконалення програм відновлення та реабілітації територій. Усі сфери відновлення відчують вплив фактора часу. До особливо швидких і радикальних змін схильні засоби комунікації і зв'язку, швидкість технологічного оновлення яких дуже висока. Суттєво змінюються технології і матеріали, які переважають у цивільному будівництві, енерго- і газопостачанні, а також у будівництві і реконструкції транспортної інфраструктури [3].

Крім вищеназваних принципів, які були впроваджені Н. Музаффарлі та Е. Ісмаїловим і мають досить універсальний характер, з урахуванням специфіки нашої країни слід застосувати ще кілька принципів, а саме:

- послідовне (гомогенне) планування поліцентричної функціональної структури, яка б дала змогу впроваджувати зміни не тільки в якусь конкретну сферу життя, а й розповсюджувалася на всі аспекти життєдіяльності відновлюваної території;

- інтеграційний підхід, тобто стійке відновлення умов життєдіяльності на відновлювальних територіях, має включати всі параметри якісного життя та участь місцевого населення в розробці та впровадженні заходів, адже всі зміни повинні враховувати й орієнтуватися на спосіб життя, яке вело населення даного регіону до конфлікту;

- досягнення довгострокових результатів за допомогою короткострокових проектів, які б стимулювали інтерес інвесторів. Виконання цього принципу можливе за використання проектів приватно-державного партнерства, яке добре зарекомендувало себе в інших подібних проектах;

- принцип взаємодоповнення, тобто всі проекти з відновлення та реабілітації деокупованої території не повинні вступати в протиріччя.

Висновки з проведеного дослідження. Відновлення постконфліктних територій за відносно короткий час, незважаючи на всю свою складність і колосальну ресурсомісткість, є досить реальним завданням для сучасного суспільства. Україна має необхідний і достатній потенціал для того, щоб за активної підтримки міжнародної спільноти максимально швидко відновити свої постконфліктні території. Це дасть змогу повернути окуповані райони до легітимного політико-економічного простору, а їх економічне відродження відіграє винятково позитивну роль у підвищенні добробуту всіх громадян регіону, а також у загальному соціально-економічному розвитку країни.

У даній статті сформовані деякі принципи, за якими може формуватися програма з відновлення

територій, але залишається потреба в конкретизації заходів щодо реалізації даної програми, що задає проблематику для подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тука Г.Б. Начинать реинтеграцию Донбасса нужно уже сей час / Г.Б. Тука [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://censor.net.ua/news/389684/nachinat_reintegratsiyu_donbassa_nujno_uje_seyichas_tuka.

2. Гусейнов Г. Опыт разрешения этносепаратистских противостояний в Европе и его возможное применение в урегулировании армяно-азербайджанского нагорно-карабахского конфликта / Г. Гусейнов // Кавказ и Глобализация. – 2007. – № 1(5). – С. 6–15.

3. Музаффарли Н., Исмаилов Э. К вопросу о восстановлении постконфликтных территорий / Н. Музаффарли, Э. Исмаилов // Кавказ и Глобализация. – 2009. – № 3(2–3). – С. 7–28.

4. Бортник Р. Реинтеграция Донбасса: международный опыт и модели для Украины / Р. Бортник [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://longread.restoring-donbass.com/reintegratsiya-donbassa>.

5. Колтунович А. Реинтеграция Донбасса / А. Колтунович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vybor.ua/article/economika/reintegraciya-donbassa.html>.

6. Колтунович А. Восстановление Донбасса: проблемы и приоритеты развития / А. Колтунович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vybor.ua/article/economika/vosstanovlenie-donbassa-problemy-i-prioritety-razvitiya.html>.

7. Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру. Аналіз впливу кризи та потреб на Східній Україні. Том 1. Зведений звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf.